

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з

економічної теорії

на тему:

«Оцінка рівня тіньової економіки України»

Студентки II курсу, ОПЗ -21

Литвінчук О.В

Науковий керівник:

К.е.н, викладач: Вірковська А.А.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Тернопіль – 2017 р.

План

Вступ

1. Суть та структура тіньової економіки.
2. Аналіз розвитку тіньового сектору національної економіки.
3. Методи боротьби з тіньовою економікою в Україні.

Висновки

Список використаних джерел

Зміст

Вступ.....	4
1. Суть та структура тіньової економіки.....	5
2. Аналіз розвитку сектору національної економіки.....	9
3. Методи боротьби з тіньовою економікою в Україні.....	14
Висновки.....	18
Список використаних джерел.....	19

Вступ

Тіньова економіка в Україні — економічна діяльність, яка заборонена чинним законодавством України. В усіх країнах світу з ринковою економікою була, є і буде тіньова економіка. Вона може різнитися своїми масштабами та жодна країна не може повністю позбутися від тіньового сектору. Тіньова економіка здійснює великий вплив на соціально-економічні процеси в країні. Обсяги міжнародного товарообороту з порушенням законодавства, а саме контрабанда, продаж «піратських» товарів, ухилення від сплати податків, наркобізнес, фіктивні фінансові операції перевищили 20% законного товарообігу.

В Україні тіньова економіка досягла значних масштабів, саме з цієї причини Україна вважається країною з високим рівнем корупції. Доходи від незаконної діяльності досягають величезних масштабів, можуть обчислюватись в мільярдах доларів. Нелегально зароблені кошти часто перетікають за кордон і не стимулюють розвиток економіки країни. Незаконні дії, які притискаються правоохоронними органами мають малі розміри, реальні масштаби визначити не під силу нікому. З цієї причини в відкритій економіці України, обсяг зовнішньої торгівлі якої в різні роки становив від 50% до 60% ВВП, немає звичного в нормальних економіках оберненого зв'язку між збільшенням експорту і здійсненням дальшого розвитку виробництва. Отже, ігнорування тіньової економіки в Україні, може бути причиною великих помилок і прорахунків у процесі прийняття необхідних рішень.

Наведена вище інформація обумовлює актуальність дослідження теми курсової роботи.

Мета курсової роботи: дослідження проблеми тіньової економіки в Україні, визначення її характерних рис та методи боротьби з нею.

Завдання курсової роботи:

- визначити сутність і структуру тіньової економіки України;
- провести аналіз розвитку тіньового сектору національної економіки;
- визначити основні методи боротьби з тіньовою економікою в Україні.

1. Суть та структура тіньової економіки.

Тіньова економіка розглядається як економічна категорія, яка віддзеркалює складну систему економічних відносин. Прикладний підхід використовується під час з'ясування статистичних завдань, формування рекомендацій стосовно покращення законодавства і покращення соціально-економічної політики [8].

Використовуючи методологічну ознакою виділяють економічний, кібернетичний, соціологічний, а також правовий підходи дослідження тіньової економіки. Розвивається міждисциплінарний комплексний підхід.

За соціологічними концепціями тіньової економіки цю сферу розглядають з огляду на взаємодію соціальних груп, які різняться своєю позицією у системі тіньових інститутів, причинами економічної поведінки у деяких ситуаціях.

Кібернетична концепція розглядає тіньову економіку як самодостатню систему. Її прибічники розробляють економіко-математичні моделі управління і прогнозування тіньовою економікою, а також закономірності взаємодії і розвитку з головним сектором.

Економічний підхід визначає вплив тіньової економіки на продуктивність економічної політики, розподіл і використання ресурсів, розробка надійних методів оцінки її обсягів. У межах економічної концепції розглядають тіньову економіку на глобальному, макроекономічному і мікроекономічному рівнях, а також в інституційному аспекті. На макроекономічному рівні розглядається тіньова економічна діяльність з урахуванням її впливу на виробництво, структуру економіки, розподіл і перерозподіл, а також споживання валового внутрішнього продукту, інфляцію, зайнятість, економічне зростання та інші макроекономічні процеси. На мікроекономічному рівні увага зосереджується на вивченні економічної поведінки і прийнятті рішень суб'єктами тіньової економіки, вивчаються окремі складові незаконного ринку [5].

На інституційному рівні аналіз зосереджується на соціально-економічних інститутах, тобто досліджується система формальних правил поведінки та

неформальних, механізм функціонування та закономірності їхнього розвитку. Оскільки проблеми тіньової економіки є складними і важливими, то здійснюється стимулювання розвитку міждисциплінарного підходу до її дослідження. Напрямок міждисциплінарного дослідження багато у чому визначається обранням основного критерію зарахування економічних відносин до цієї сфери. Враховуючи це розрізняють формально-правовий, обліково-статистичний, кримінологічний і комплексний підходи для віднесення певних видів діяльності до складу «тіньових».

Отже, під поняттям тіньова економіка розуміють економічні процеси, які ховають їх учасників, за якими не здійснюється контроль держави і суспільства, не занотовуються в повному обсязі органами державної статистики.

Тіньова економіка не однорідна за структурними складовими, також не однорідна і за кінцевими наслідками впливу цих складових на соціально-економічні відносини та процеси. Отже важливим є найбільш чітко визначити її структуру, тобто висвітлити, які характерні види економічної діяльності включаються до складу тіньової економіки, а які не включаються [3].

Тіньову економіку поділяється на:

- неофіційну економіку;
- «темно-сіру» тіньову економіку;
- «чорний» сектор тіньової економіки.

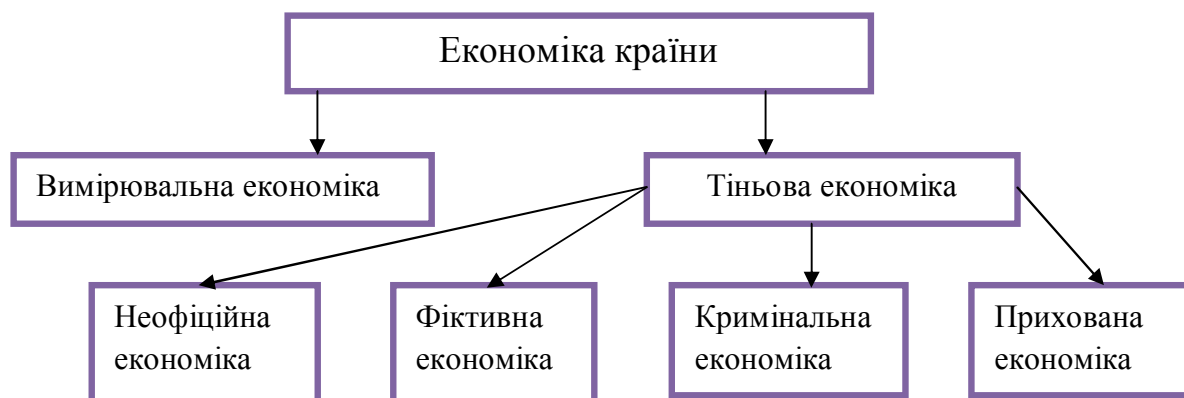

Рис.1. Економіка країни, її класифікація
[автор уклав самостійно]

Неофіційна економіка - це заборонена законодавством потаємна економічна діяльність робітників «білої», тобто офіційної економіки на місцях здійснення їх трудових функцій, внаслідок цього відбувається потаємний перерозподіл національного доходу. Переважно таку діяльність здійснюють керівники персоналом.

«Темно-сіра» тіньова економіка пов'язаний з серйозним не виконанням чинного законодавства, а саме про реєстрацію найманої робочої сили і підприємницької діяльності; не сплата податків із високих доходів; про мінімальну заробітну плату; про соціальне забезпечення і охорону праці. Обсяги такої нелегальної діяльності з кожним роком збільшуються у значній частині розвинених країн . Продукція яка виробляється є легальною, а саме виробництво є незаконним і може носити кримінальний характер.

«Чорна» тіньова економіка – це заборонена чинним законодавством економічна діяльність, тобто діяльність пов'язана з виготовленням, обміном, розподілом, а також споживанням соціально небезпечної продукції і послуг.

До їх складу входять : грабіж та збування, тобто перепродаж вкраденого, діяльність пов'язана з наркотичною продукцією, корупційна діяльність, «відмивання» та випуск підроблених грошей, замовлені вбивства, тобто так звані «кіллерські послуги». Не дивним є те, що доходи від цієї діяльності мають величезні масштаби, вони не беруть участі у системі сплати податків, бо доходи та продукція від незаконного сектору не мають входити до складу національний доходів. Важливим є припинення здійснення цієї діяльності. Особливістю «чорної» економіки є те, що вона працює лише за рахунок законних сфер економіки [1].

Тіньова економіка враховує :

- діяльність, яка проводиться в межах законодавства, але не зареєстрована державними органами регулювання економіки, не має відображення в статистичних даних, тому залишається за рамками прямого впливу заходів, що регулюють. Зазвичай це незначний та приватний бізнес;
- діяльність, яка вважається кримінальною та включає нелегальні, не санкціоновані державою види діяльності (торгівля вогнепальною зброєю, психотропними і наркотичними речовинами, злочинні операції з цінними паперами та грошовими коштами, незаконне вивезення капіталу, здійснення контрабанди);
- діяльність, яка в загальному є законною, але здійснюється не законними методами, тобто це може бути діяльність без обов'язкової реєстрації підприємства, без сплати податків, без надання обов'язкової звітності.

2. Аналіз розвитку сектору національної економіки

Розвиток тіньового сектору національної економіки пов'язаний з проблемами ефективного державного регулювання економічними процесами. Головною причиною поширення тіньової економіки на території України є в неправильна послідовність процесів системної трансформації.

Розвиток тіньового сектору в Україні на протязі багатьох років незалежності у значній мірі спричинено через втрату державою методів ефективного регулювання економічних процесів, значними недоліками правової і економічної політики. Нестабільне законодавство, бюрократія під час прийняття рішень центральними і місцевими органами влади, нечітке визначення прав і обов'язків між державою і суб'єктами підприємницької діяльності, неврегульовані нормативні акти, видані різними відомствами, зумовлюють обтяжливість і неефективність регулюючої політики, а такою створюють ризики і певні перешкоди на шляху проведення підприємницької діяльності.

Враховуючи власні інтереси, суб'єкти економіки здійснюють пошук шляхів для використання ресурсів доступних для них, серед яких шляхи, які є поза межами чинного законодавства. Саме це змушує їх стихійно встановлювати правил проведення господарських операцій, в наслідок цього контролююча і регулююча роль держави замінюється укладенням неформальних угод. В тіньовій економічній поширені зловживання. Законодавчий процес останніми роками залишається не досконалим. З цієї причини відбувається зростання зневажливого ставлення підприємців, а також інших суб'єктів господарської діяльності до органів державної влади, відбувається збільшення явища правового нігілізму.

Велика кількість справ в економіці вирішується за межами правового поля. У малому і у великому бізнесі це пояснюють адміністративним тиском, певними погрозами («наїздами»). Не зрозумілість, складність і значна кількість, інколи суперечливість і не відповідність Конституції певних нормативних і законодавчих актів штовхає суб'єктів господарської діяльності зменшити

спілкування державними органами методом надання мінімальної кількості інформації про свою діяльність. Не законні дії такого типу виправдовують дискримінаційним характером політики державного регулювання. Саме це дозволяє проявам тіньової діяльності набрати стійкого характеру, оскільки ці явища мають масовий характер, то правоохоронні органи нездатні здійснювати потрібний опір. Протягом тривалого часу існування тіньових форм відтворення призводить до криміналізації економіки, збільшення розмірів корупції, а також зменшення ефективної державної економічної політики [7].

Велике значення серед чинників тінізації економіки є її висока зарегульованість, багато випадків невиправданого втручання державних органів влади і місцевого самоврядування у господарську діяльність.

Значними перепонами на шляху проведення економічної діяльності є :

- значна кількість та розміри податків;
- часті зміни системи обліку і звітності;
- складність при реєструванні підприємств;
- перевірки, які проводяться органами державної влади;
- не висока кваліфікованість директорів підприємств, а також спеціалістів по фінансовому забезпеченню.

В Україні обмеження ділової активності характерні не тільки у сфері політики регулювання, такими обмеженнями також виступають:

- обмеженість ринку збуту;
- нерозвинена ринкова інфраструктура;
- нерозвинене середовище конкуренції;
- платіжна криза;
- нестача ресурсів інвестування;
- висока ціна кредитних ресурсів.

Дані обмеження здійснюють ускладнення довгострокової прибуткової діяльності в законному економічному секторі, зумовлюють пошук короткострокових способів отримання знаних доходів у сфері тіньової економіки.

Основою тіньової економіки є грошовий обіг поза банками. У розвинутій ринковій економіці сфери у яких застосовують готівку як засобу обігу або як засіб платежу і нагромадження вартості є дуже обмеженою. Майже усі розрахунки проводяться без участі готівки, здійснюється переказ грошових коштів у вигляді депозитних грошей з рахунку покупця в банку на рахунок продавця. Грошові кошти, а також певні заощадження переважно зберігаються на рахунках в банках у формі депозитних грошей .

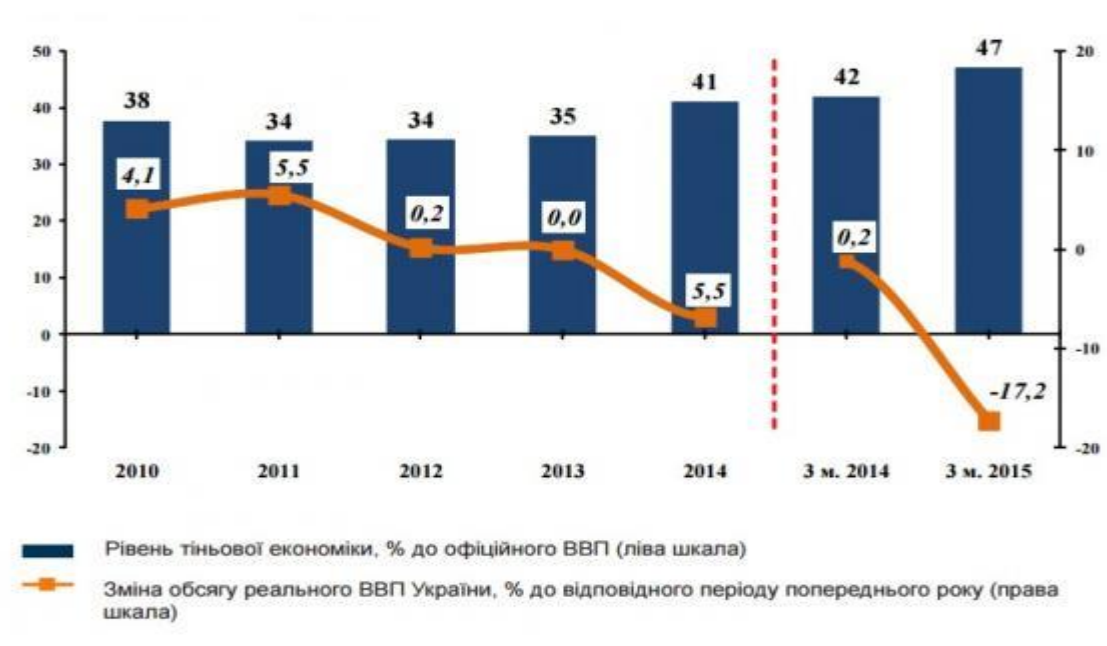

Рис.2.1 Показник рівня тіньової економіки в Україні [11].

В Україні обіг готівки відіграє велику роль у платіжній і грошовій системах, яка пов'язана переважно з обслуговуванням населення в процесі створення і використання його грошових доходів. Напрямки розвитку готівкового обігу відображаються на економічних процеси в Україні. Нестабільною і нерівномірною є ситуація на готівковому ринку грошей. Виведення з тіньового сектору великої кількості грошових коштів і зарахування їх до офіційного економічного обороту країни є головною проблемою, а також одним із найгостріших питань щодо виведення національної економіки з стану кризи, що створює потребу в системному комплексному підході до вирішення даної проблеми [4].

В обігу поза банками обертається готівка, яка є власністю фізичних осіб (населення), а також готівка яка знаходиться в касах підприємств. Іншою частиною коштів населення є їх заощадження, які зберігаються в комерційних банках у вигляді депозитів. Отже, половина грошових коштів у національній валюті обертається за межами банків і не підлягає контролю від банківської системи.

Обіг готівки поза банками в іноземній валюті обертається за такими видами:

- Легальний (формується при законному перетинанні кордону: туристичні поїздки, відрядження, поїздки у приватних справах). Легальний обсяг грошових коштів відображається у платіжному балансі країни, тому має чітке визначення;
- Нелегальний (не вираховується офіційною статистикою і здійснює обертання в тіньовій економіці) [2].

Збільшення розмірів позабанківського обігу готівки у національній валюті має такі негативні наслідки:

- відбувається зменшення грошової пропозиції у іноземній валюті на внутрішньому міжбанківському валютному ринку, це не дозволяє встановити справжній курс гривні відносно іноземних валют, і спричиняє значні коливань курсу гривні;
- зменшуються можливості зростання валютних резервів держави, що зменшує усталеність національної грошової одиниці;
- зменшуються інвестиційні й кредитні ресурси країни, це спричиняє штучний попит на іноземні кредити і збільшує зовнішній державного боргу;
- зменшується база оподаткування за рахунок наявності тіньового обігу готівки;
- зростання обсягів позабанківського обігу готівки сприяє подальшому поширенню тіньової економіки.

Зараз у нашій країні не має альтернативи іноземної валюти в готівковій формі як засобу нагромадження, а також зберігання заощаджень населення. Завдання викоренити тіньову економіку, а також зменшити джерела її живлення є одним із найважливіших.

Великий вплив на розвиток економіки країни має податкова політика держави, як є не дуже ефективною. Значна частина податкових надходжень до державного бюджет утворюється за рахунок непрямих податків. Велика частина податків сплачується юридичними особами, на відміну від країн із ринковою економікою, де головними платниками податків є фізичні особи. Це відбувається тому, що принципова модель податкової системи в Україні сформувалась на базі структури доходів господарюючих суб'єктів, які сформувалися в межах економіки командно-адміністративного типу [6].

3. Методи боротьби з тіньовою економікою в Україні.

Антикорупційна стратегія дає можливість полегшити вирішення непорозумінь у відносинах між органами влади та підприємцями. Вона дає можливість організувати діяльність проти корупції певних підприємців або їх груп. Дана стратегія містить в собі основи збільшення ефективної діяльності такого типу, а також зменшення особистих втрат підприємців через їх участь в антикорупційних процесах [12].

Сукупність цих заходів можна поділити на групи :

- Заходи, що допомагають підприємцю скорегувати свою діяльність;

Напрямок діяльності даної групи полягає у зміні практики співпраці певних підприємців, а також представників державних органів. Підприємці повинні збільшити слідування діючим нормам, знати законодавство, а також інші нормативні акти, які здійснюють регулювання власного бізнесу. Підприємці також мають стежити за змінами чи виправленнями у законодавстві, прагнути до взаємодії з іншими підприємцями.

- заходи для суміжної діяльності підприємців;

Ці заходи мають найбільше значення в антикорупційній стратегії і спрямовуються на певні асоціації та об'єднання підприємців. Боротьба з корупцією буде ефективною лише у випадку, коли відбуватиметься співпраця органів влади з державними органами та органами муніципального управління. Діючи самостійно підприємець прийме все невдоволення корумпованих посадовців на себе. Тому цей підприємець має право на допомогу чи підтримку від решти підприємців.

- заходи політичного і управлінського характеру.

Протидія корупції в потребує запровадження та виконання великої кількості рішень на рівні державного управління. Підприємець має розглядати такі

напрями діяльності, які значною мірою впливають на ефективну антикорупційну політичну діяльність у регіоні.

З метою збільшення боротьби з тіньовою економічною діяльністю, а також корупцією органи виконавчої влади України провели значну кількість заходів [7].

Органами Державної аудиторської служби було здійснено дві тисячі контрольних заходів. В результаті перевірок порушень фінансово-господарської дисципліни було виявлено майже на 1,7 тис. підприємств, а також в різних організаціях і установах.

У процесі реалізації контрольних заходів, які були спрямовані на проведення державного контролю відповідно до законодавства України, а також відповідно до нормативно – правових актів Президента , було знайдено правопорушень під час використання ресурсів з бюджету на суму 1,6 млрд. гривень. Після отриманих результатів по проведених перевірках, було встановлено нелегальне та нецільове використання грошових коштів, а також матеріальних цінностей і нестачі на суму понад один мільярд гривень.

Найбільш поширеними і масштабними фінансовим порушеннями, які призводять до втрати ресурсів, є:

Рис. 3.1 Фінансові порушення, що призводять до втрати ресурсів

[автор склав самостійно]

Державною аудиторською службою були вжиті заходи, які призвели до повернення і відновлення незаконних витрат не цільового характеру та недостач, до яких також входили кошти бюджету. Після проведеного аналізу державних закупівель органами аудиторської служби зупинено у сфері державних закупівель порушень на суму в три мільярди гривень [9].

З метою застосування відповідних заходів до порушників фінансового порядку Державною аудиторською службою було передано до правоохоронних органів матеріали для ревізій та перевірок. В результаті правоохоронними органами проводились досудові розслідування, також подані до суду в інтересах держави позови, щодо відшкодування втрат матеріальних та фінансових ресурсів.

До Державного комітету моніторингу було відправлено інформацію для зупинення, а також про протидію законному «відмиванню» грошових коштів, які були отримані злочинним шляхом.

Адміністративну відповідальність за вчинення порушень фінансово-бюджетної дисципліни понесло більше ніж 4,5 тис. посадових осіб. Сума загальних адміністративних стягнень становила більше 1,4 мільйони гривень.

Державною фіскальною службою і її управліннями в областях було здійснено активну роботу з виявлення суб'єктів зменшення податкових зобов'язань, які створювали фіктивний податковий кредит та видавали його платникам податків реального сектору економіки [11].

Органи досудового розслідування Державної фіскальної служби відкрили понад 5,5 тис. кримінальних проваджень, у яких було проведено досудове розслідування, відправлено до суду з обвинувачувальним актом. Після закінчення кримінального провадження проведено відшкодування сум збитків.

Щоб визначити причини та обставин здійснення посадовими особами корупційних та інших правопорушень у сфері службової діяльності Головним управлінням власної безпеки та відповідними підрозділами територіальних органів Державної фіскальної служби, головним завданням яких є запобігання корупції, було проводять службові розслідування та перевірки.

Висновки

Функціонування економіки відбувається поряд з легальною економікою. Складовими тіньової економіки виступають неформальна, фіктивна та кримінальна діяльність. Негативними наслідками функціонування тіньової економіки є зменшення грошових надходжень до державного бюджету, погіршення умов в яких функціонує соціальний сектор, вивезення капіталу за межі країни, зменшення розмірів офіційного виробництва, зниження престижу країни на міжнародному рівні, послаблення інвесторської довіри.

Через те, що значна частина фінансових ресурсів з реальної економіки спрямовується за межі країни в умовах напруги у бюджетному фінансуванні, а також наявність великого державного боргу виникає велика проблема для економічного розвитку. Виявом цього стану є зменшення прибутків у реальному секторі навіть в умовах збільшення його розмірів протягом останнього часу.

Отже, діяльність у тіньовому секторі виступає значним фактором інфляції. Посередництво збільшує втрати і прискорює інфляцію витрат, а також збільшує реальні, оптові та споживі ціни. Збільшення цін сприяє вилученню прибутків населення. Витрати від тіньової діяльності впливають на законний бізнес, а доходи від діяльності не спрямовуються до державного бюджету. З цього випливає, що певна частина доходів суспільства розподіляється на користь тіньового сектору економіки. Не можна не взяти до уваги, те що тіньові доходи, які не враховуються статистичними органами у значній мірі покращують життя бідних і середніх прошарків населення через певні винагороди отримані готівкою, а також стихійна торгівля. Під високим тиском безгрошів'я та високих податків частина підприємців змушені приховувати свою економічну діяльність. Решта, так би мовити, паразитує в межах офіційної економіки, розвиваються на посередництві, завищенні цін на товари. Тобто, причиною функціонування тіньової економіки в її значних розмірах є неадекватна економічна політика.

Список використаних джерел

1. *Баршніков В. М.* Запобігання та протидія проявам корупції на державній службі та в органах місцевого самоврядування : навчально-методичний посібник. – К. : ШПК ДСЗУ, 2013. – 133 с.
2. *Заблоцький Б.Ф.* Національна економіка : підруч. / *Б. Ф. Заблоцький.* – Львів : Новий світ-2000, 2010. – 428с.
3. Історія економіки та економічної думки: підруч. / *В. В. Козюк, Л. А. Радіонова, О. В. Длугопольський [та ін.]*; за ред. *В. В. Козюка, Л. А. Радіонової.* – Тернопіль : ТНЕУ , 2015. – 592 с.
4. *Корецька С.О.* "Тіньова" економіка: наслідки та методи подолання / *С. О. Корецька* // Інвестиції : практика та досвід. – 2011. – №20. – С. 15-18.
5. *Левшук А.* Тіньова економіка: ретроспективний аналіз / *А. Левшук* // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – №5-2. – С. 98-103.
6. *Нікопоу Х.* Тіньова економіка на різних етапах розвитку / *Х. Нікопоу, М. Ш. Хабібупулла* // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №8. – С. 409-418.
7. *Приварникова І.* Тіньова економіка України: причини, обсяги та шляхи їх зменшення / *І. Приварникова, К. Степанюк* // Економіка та підприємництво. Держава та регіони. – 2010. – №2. – С. 163-167.
8. Тіньова економіка в Україні : масштаби та напрями подолання : аналіт. доп. / *Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов* : за заг. ред. *Я. А. Жаліла.* – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
9. На митниці у тіні залишаються десятки мільярдів гривень, - Гройсман [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2016/12/23/na_mytnyci_u_tini_zalyshayutsya_desyatky_milyardiv_gryven_groysman

10. Рівень тіньової економіки знизився до 35% від ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=dc0d7cd5-ad6a-42ff-963a-e0d45ee23888&title=RivenTinovoiEkonomikiZnizivsiaDo35-VidVvp>
11. Тенденції тіньової економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
12. Тіньова економіка в Україні. Архангельський Ю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://gazeta.dt.ua/macrolevel/tinova-ekonomika-v-ukrayini-.html>